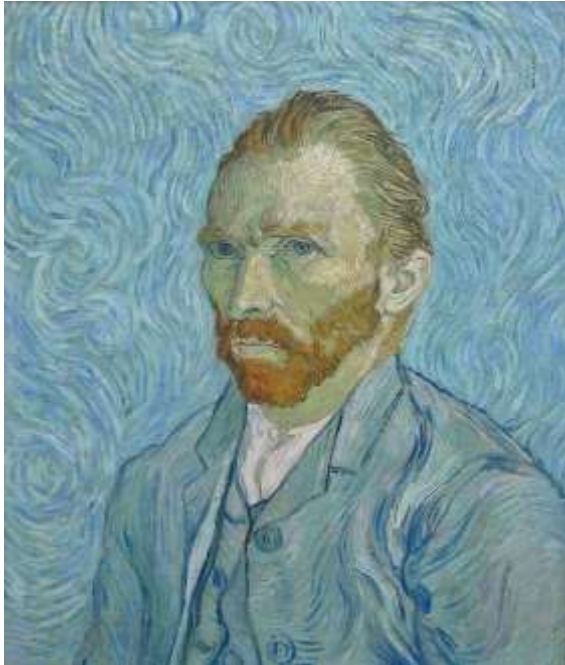

Van Gogh en de melancholie

Marlies ter Borg

1. Vincent schrijft veel over melancholie, vanaf het begin

"Er was toen iets in mij van onuitsprekelijken weemoed – De leegheid, de onuitsprekelijke misère van binnen maakte dat ik dacht – ja ik kan mij begrijpen dat er mensen zijn die in 't water springen..." Brief aan Theo, den Haag, 6 juli 1882

"Ik voel mijn eigen ongeneeselijke melankolie..."
Brief aan Theo, Drenthe, 29 okt. - 2 nov. 1883

2. tot eind

"dat als de melancholie...te zwaar wordt om te kunnen verdragen, hij (Dr Gachet) zeker iets zou kunnen doen om de hevigheid ervan te verlichten, en dat ik openhartig tegen hem moest zijn."

Brief aan Theo, Auvers, 25 maart 1890

3. Thema melancholie zwart galligheid als zwarte draad door zijn brieven.

Deze term houdt tegenwoordig niet veel meer in dan een milde droefheid, nostalgie. Tot 1900 was het echter ook een medische term voor een zware psychische stoornis, een stemmingsstoornis met zware

depressieve episoden. Dat blijkt o.a. uit het proefschrift dat van Gogh's laatste arts Gachet schreef getiteld Studie van de melancholie.

4. Ook opgemerkt door zijn omgeving.

Vader van Gogh aan Theo in 1877 ‘

‘ Het lijkt mij dat hij altijd een neiging heeft tot melancholie. "Melancholie kan schadelijk zijn, en toegeven aan melancholie levert geen energie op." Brief van Dominee van Gogh aan Theo, Zundert, 1875.

Brief van Dominee Salles aan Theo van Gogh, Arles, 7 februari 1889

"Geachte heer,

Uw broer, die wij als min of meer genezen hadden beschouwd en die zijn gewone werk weer had opgenomen, heeft de laatste tijd weer tekenen van geestelijke nood vertoond. Drie dagen lang heeft hij zich ingebeeld dat hij vergiftigd wordt, en ziet hij niets dan vergiftigers en vergiftigde mensen om zich heen. ...hij is in een isolatiecel geplaatst. Ik heb hem zojuist gezien en zijn toestand is zeer pijnlijk om te zien. Hij heeft zich teruggetrokken in volkomen stilzwijgen, verstopt zich onder zijn dekens en huilt soms zonder een woord te zeggen. Vandaag... heeft hij alle voedsel geweigerd; gisteren en vanmorgen heeft hij weinig gesproken..."

Theo aan Jo , 20 juli 1890 7 dagen voordat hij zichzelf schoot, 9 dagen voordat hij stierf.

“Als hij maar niet melancholiek is en op weg naar een nieuwe crisis.”

5. Vincent bespreekt zijn melancholie met Theo maar ook met andere familie leden.

Brief aan Wil, Arles, 30 april 1889

...nu en dan heb ik last van vreselijke angsten, schijnbaar zonder reden, of soms een gevoel van leegte en vermoeidheid in het hoofd. Elke dag neem ik het middel dat de onvergelykbare Dickens heeft voorgeschreven tegen zelfmoord. Het bestaat uit een glas wijn, een stuk brood met kaas en een pijp tabak. je zult niet geloven dat mijn melancholie me zover brengt, maar toch, op sommige momenten - ach..."

6. Hij heeft het over 'onze ziekte'

"Onze zenuwziekte is tenminste tot op zekere hoogte te wijten aan onze artistieke manier van leven..." Brief aan Theo, Arles, mei ? 1888

In de herfst van 1887 schreef hij aan zijn zus Wil:

"En de ziekten waaraan wij beschaafde lui 't meest laboreeren zijn melancolie en pessimisme."

		
Theo overleden aan gevolgen van hevige manie	Wil 40 jaar opgenomen vanwege depressieve psychose	Cor, suicide 10 jaar na zijn broer

Dat het om een familie ziekte ging blijkt uit het feit dat Theo een half jaar na de dood van zijn broer bezweken is aan de gevolgen van hevige manie. Zijn zus Wil is 40 jaar opgenomen met psychotische depressie. Zijn jongste broer Cor legde de 10 jaar na zijn dood de hand aan zichzelf.

7. Hij denkt dat zij lijden aan een genetische ziekte

"Neem onze zus Wil, zij drinkt niet en heeft geen losbandig leven geleid, en toch kennen we een portret van haar waarop zij de *uitdrukking van krankzinnigheid* heeft. Dat is bewijs genoeg dat als we de werkelijke staat van ons temperament in de ogen zouden kijken, we onszelf moeten rekenen tot degenen die aan een neurotisch probleem lijden dat teruggaat tot ver in de vorige generaties Brief aan Theo, Arles, 4 mei 1888 (cursivering toegevoegd)

8. Ook andere lijden hieraan, oa zijn laatste arts Gachet.

Aan Willemien van Gogh, 13 June 1890

"Ik heb het portret van Gachet gemaakt met een melancholische uitdrukking." Gachet had een proefschrift geschreven over melancholie.

De melancholische pose, hoof steunend op de hand, waarin Gachet werd afgebeeld is door de eeuwen heen een ikoon geweest van droefheid/melancholie.

		
Gachtet van Gogh	Tasso, Delacroix	Denker. Rodin

Rodin's Denker boven Dante's hel

9. Hoe is het mogelijk dat zo'n zwaarmoedig mens tot zulke briljante kleurrijke opbeurende kunst in staat was?

Aristoteles stelde deze vraag al:

'Waardoor komt het dat allen, die uitzonderlijk zijn geweest in wetenschap, techniek en filosofie of politiek en (economisch) bestuur, of literatuur en kunst of de techniek, melancholici blijken te zijn...?'

Zij verklaring is dat melancholie twee polen kent, een droevige, zwaarmoedige maar ook een blijde, zelfs extatische kant. De licht manische periode kan talenten juist uitvergrooten.

Deze samenhang tussen 'genialiteit en psychische stoornis' werd door de eeuwen heen bevestigd o.a. door Lombroso in 1864 uiteen in het artikel *Genio e follia* (*Genialiteit en gekte*). Zijn meer uitgebreide werk *L'Uomo di Genio* (1889),

10. Van Gogh beschrijft dergelijke stemmingswisselingen.

"Het hart heeft zijn stormen, zijn seizoenen van verwelking, maar ook zijn kalmten en zelfs zijn tijden van verrukking. des avonds vernacht het geweest, maar des morgens is er gejuich. ....Er is constante wedergeboorte, een overgaan van het donker naar het licht."

Aan Theo 31 oktober 1876

"Ik heb momenten waarin ik overspoeld word door een profetisch enthousiasme of waanzin, als een Grieks orakel... Dan heb ik een sterke tegenwoordigheid van geest. Theo, 3 februari 1889

Mevrouw van Gogh, moeder van 4 zieke kinderen

'Zij was een merkwaardige, beminnelijke vrouw, die tot hoge leeftijd, (zij werd zeven en tachtig jaar), toen zij haar man en drie zoons overleefd had, haar geestkracht en levenslust behield en haar leed droeg met een zeldzame moed.'

Zo werd mevrouw van Gogh beschreven door haar schoondochter Jo Bongers

"Deze laatste weken gaat het me wat de gezondheid betreft volkomen goed en ik werk van s'morgens tot s'avonds haast aan een stuk door", aan zijn moeder 19 sept 1889

"Hoe lelijker, ouder, gemener, zieker, armer ik word, hoe meer ik wraak wil nemen door schitterende kleuren te produceren, mooi gerangschikt, stralend. "Op dit moment wil ik absoluut een sterrenhemel schilderen. Het lijkt mij vaak dat de nacht zelfs nog rijker is aan kleuren dan de dag, gekleurd met de meest intense violette, blauwe en groene tinten. Als je erop let zal je zien dat bepaalde sterren citroengeel zijn, anderen hebben een roze, groene, vergeet-mij-niet-blaauwe gloed." "Wil, 16 sept 1888

"Maar ik wilde dit graag zeggen: nadat de periode van melancholie voorbij is zal je sterker dan daarvoor zijn, je zult weer gezond worden en je zult het landschap om je heen zo mooi vinden dat je niets anders zult willen doen dan schilderen."

Brief aan Emile Bernard, Arles, ca. 18 juni 1888

11. Ook anderen merken deze stemmingswisseling op:

"Ik zal u ten allereerste vertellen dat hij tot mijn grote verrassing een perfecte redelijkheid en een volkomen begrip liet zien....De abrupte veranderingen die hij ondergaat zijn onmogelijk te verklaren.

Dominee Salles aan Theo, Arles, 18 maart 1889

"Van Gogh had echter eerder twee verschillende episoden van reactieve depressie ondergaan en zijn geschiedenis vertoont duidelijke bipolaire aspecten. Beide depressieve episoden werden opgevolgd door verlengde perioden van verhoogde energie en enthousiasme, eerst als evangelist en daarna als

kunstenaar.” Blumer, D. M.D. 2002, The Illness of Vincent van Gogh, *American Journal of Psychiatry* 2002; 159:519–526

12. Vincent grapt over de samenhang tussen melancholie en genialiteit

"De dokters vertellen ons dat niet alleen Mozes, Mohammed, Jezus Christus, Luther, Bunyan en anderen krankzinnig waren, maar ook Frans Hals, Rembrandt en Delacroix, en alle goede, bekrompen oude dames zoals onze moeder ook. We zouden de dokters dan kunnen vragen: waar zijn de redelijke mensen? Dat zijn waarschijnlijk de bordeelhouders! Waar kiezen we dan voor? Gelukkig hoeven we niet te kiezen."

Brief aan Theo, Arles, 6 augustus 1888

Zij hoefde niet te kiezen en zij konden niet kiezen in een tijd dat er geen medicijnen waren om extremen van depressie en manie te temperen.

“Zoals wij in dankbaarheid buigen voor hun grote gaven en hun schitterende nagedachtenis, zouden wij ook diep moeten buigen uit respect voor hun ondraaglijk lijden.”

Osip Mandelstam